

Ribe Amts Runeindskrifter.

Af Marius Kristensen.

Da runeskriften blev kendt i Norden — det var måske i det 3. årh. efter Kristi fødsel —, begyndte man også i Danmark at indridse dem på brugsgenstande og smykker. Oftest var det vel træ, man skar dem i, og dette stof er jo kun under særlig gunstige forhold holdbart i en halvandet tusende år. Nogle prøver har vi dog bevaret fra de store mosefund, ligesom nogle genstande af ben. I almindelighed kan man kun regne med de ædle metaller som holdbare gennem så langt et tidsrum.

En af de ældste indskrifter på ædelt metal er for så vidt funden i Ribe amt, som Møgeltønder birk hørte under Riberhus, da guldhornene blev fundet. Men findestedet ligger jo et godt stykke uden for amtets nuværende grænse, så den berømte guldhornsindskrift ikke her skal tages op til behandling.

Noget senere begyndte man i Norden at efterligne de romerske guldmønter, som kom ind ved handelen; når disse blev forsynede med en øsken, egnede de sig godt til smykker, men man opdagede, at man af den samme mængde guld kunde få mere smykkeværdi ved at lave tyndere plader, og som smykker var de jo lige gode, selv om bagsiden ikke havde særligt præg. Man begyndte så her hjemme at præge tynde, ensidige

Br. 103. Darum.

Br. 80. Skonager.

mønter, hvis bagside blot havde forsidens præg omvendt, og ofte forsynede man disse mønter, som kaldes *brakteater*, med en smallere eller bredere rand, som ved punsler og stempler blev forsynet med ornamental udsmykning og oftest yderst en påloddet perlerand. Den latinske indskrift på kejsermønterne blev fra først af, ligesom selve kejserbilledet, efterlignet, så godt man kunde, og det var ikke for godt. Men snart afløstes de forvirrede efterligninger af hjemlige figurer og tegn, og således opstod *runebrakteaterne*. Nogle af disses »runeindskrifter« er sikkert kun meningsløse tegn, der har afløst de for nordboerne lige så meningsløse latinske; men andre synes der at måtte være mening i. Således har vi på to svenske brakteater (Vadstena og Grumpan, den første kendes i to eksemplarer) hele *runerækken* og et eller to ord. Det er vist omkring ved år 500, at brakteatprægningen kom i gang.

Fra Ribe amt har vi to vigtige fund af runebrakteater, det ene (1870) fundet syd for Skonager i Nesbjærg sogn, det andet (fra midt i 1880erne) fundet i Klinteengen, sydøst for Store Darum. De andre brakteatfund (Orten, Snorup i Tistrup s. og Store Anst) har ingen runer.

De to fund hører nær sammen. Der var 13 brakteater i hvært af dem, og de fordeler sig på følgende måde (St. angiver nummer på runebrakteaterne i Stephens store runeværk). *Skonager*: 1 større med rytter og fugl, 2 større og 4 mindre med opløst dyrebillede, 1 St. 78, 2 St. 79, 3 St. 80. *Darum* 1 med (nu tabt) sten i midten, 1 med korsvis opløst dyr, 1 St. 102, 5 St. 78, 1 St. 79, 3 St. 99, 1 St. 103. Man vil se, at to af dem findes i bægge fundene (St. 78 og 79), så der i alt er 6 eksemplarer af St. 78 og 3 af St. 79; ligeledes er der 3 af St. 80 og 99, men i hvær sit fund. Antallet af runebrakteater i bægge fund er 18, men de giver kun 6 forskellige stempler; derimod er randene udpunslede til hvert enkelt eksemplar, så at de 6 St. 78 alle har forskellig rand, ligeledes er randen på *Darum* St. 79 forskellig fra den på de to *Skonager* St. 79; men disse er ens, eller ialfald uden kendelig forskel. Om den ene *Darum*-brakteat (St. 102) virkelig er slået med samme stempel som St. 8, hvad jeg er tilbøjelig til at tro (randen på St. 102 findes ikke på St. 8), aflægger den ene af disse et mærkeligt vidnesbyrd om, hvordan disse smykker kan vandre. St. 8 er nemlig fundet ved *Dannen*berg i Hannover sammen med to andre runebrakteater; formodentlig er de alle tre udførte nordiske smykker.

Af runebrakteaterne er St. 80 (*Skonager*) og 103 (*Darum*) nær beslægtede. Billedet forestiller en rytter og en fugl. Runerne er forskelligt anbragt, men de på 80 ser ud til at være en mindre heldig gengivelse af *Darum*-brakteatens. På denne står **niujila alu**; på *Skonager*-brakt er det blevet til **niuwila** og tre meningsløse tegn (det kan bemærkes, at tegnene for j og w ikke er meget forskellige). *Niujila* er temmelig sikkert et mands-

Br. 99. Darum.

Br. 100 (= 78). Darum.

navn, og *alu*, som forekommer mange gange, formodentlig et helligende ord, det samme som første led i *alrune*.

På samme måde har Darum-brakteaten St. 99 omkring en efterligning af et kejserhoved *frohila laþu*, hvor vi atter finder et mandsnavn (oldhøjtysk *Fruolo*) og et ord, som måske betyder *vennegave*.

Indskrifterne på de tre andre er betydelig længere. De står på de to (Darum 100 = Skonager 78 og 101 = Skonager 79) omkring et barbariseret kejserhoved, på den tredje (Darum 102 = Dannenberg 8) om en stående mandsskikkelse, som sikkert også er en udvikling af kejserhovedet, på samme måde som omskrifterne på kejsermønterne. Den første og tredje synes at bestå af virkelige runer, medens St. 78 (100) vist kun er et forsøg på at lave noget, som ligner en møntomskrift. Omskriften på St. 79 (101) synes at være *daituha* (fra venstre til højre) *liliraiwui* (fra højre til venstre), og på St. 8 (102) *llBapret laet ORRE* — men nogen sandsynlig tolkning af disse runer er det endnu ikke lykkedes at give.

Det er altså ikke så farlig meget, disse brakteatindskrifter fortæller os; vi forstår dem kun delvis, men

Br. 101 (= 79). Darum

Br. 102 (= 8). Darum.

dersom vi så et kort over alle fund af runebrakteater, vilde vi se, at de kun findes i nærheden af åmundinger og på to tværveje, den ene fra Ribe til Haderslev (vesten og sønden om Farris-skoven) og den anden langs den nuværende kanalvej gennem Gøtland. Fundene fra Skonager og Darum ligger ved hin tids vesterhavshavne, Nipså og Varde å, og vidner om, at endnu ved år 5—600 gik den store handelsvej så nordligt. Før 900 var den flyttet sydpå til Ejder-Slesvig, og omkring 1100 flyttede den endnu sydligere, til Elben-Lybek. Med andre ord: de to vestjyske fund giver os oplysning om et af de første kapitler i Nordens handelshistorie. Runefundene er dog altså ikke uden betydning, selv om indskrifterne endnu er dunkle.

I vikingetiden begyndte man at rejse runestene — ja man var begyndt en god tid før i Norge og Sverrig, og skikken havde også begyndt at brede sig til Danmark i det 8. årh., men fra Jylland har vi ingen sikre eksempler før omkring 900..

De ældste i Ribe amt er runestenene i Bække, Læborg og Horne.

Den lille runesten i Bække er mærkelig i flere henseender. Først ved sin opdagelseshistorie. Der var en husmand på Bække mark, som flere gange havde set lys over stenen, og han troede derfor, at der var en skat under den. Den 30. marts 1858 gik han derfor sammen med en stenklover ud for at tage den op, og da de fik den løftet, så de tydeligt aftryk af runerne i den fugtige jord og på stenen selv, men anden skat fandt de ikke. Stenen står nu rejst på findestedet, en lille fredlyst plet i vinkelen mellem to kæmpehøje, som den yderste i en stenrække, der udgår fra den sydøstlige af disse. Den er en af de få danske runestene, der endnu står i omtrent de oprindelige omgivelser, og mange besøgende har sikkert været grebne af stedets ejendommelige stemning. Men også selve indskriften er mærkelig, idet ordene er forkortede så stærkt, at det nu ikke er muligt med sikkerhed at fastslå dem, selv om der ikke kan være tvivl om meningen. Indskriften lyder:

hribna : ktubi : kriukubpsi

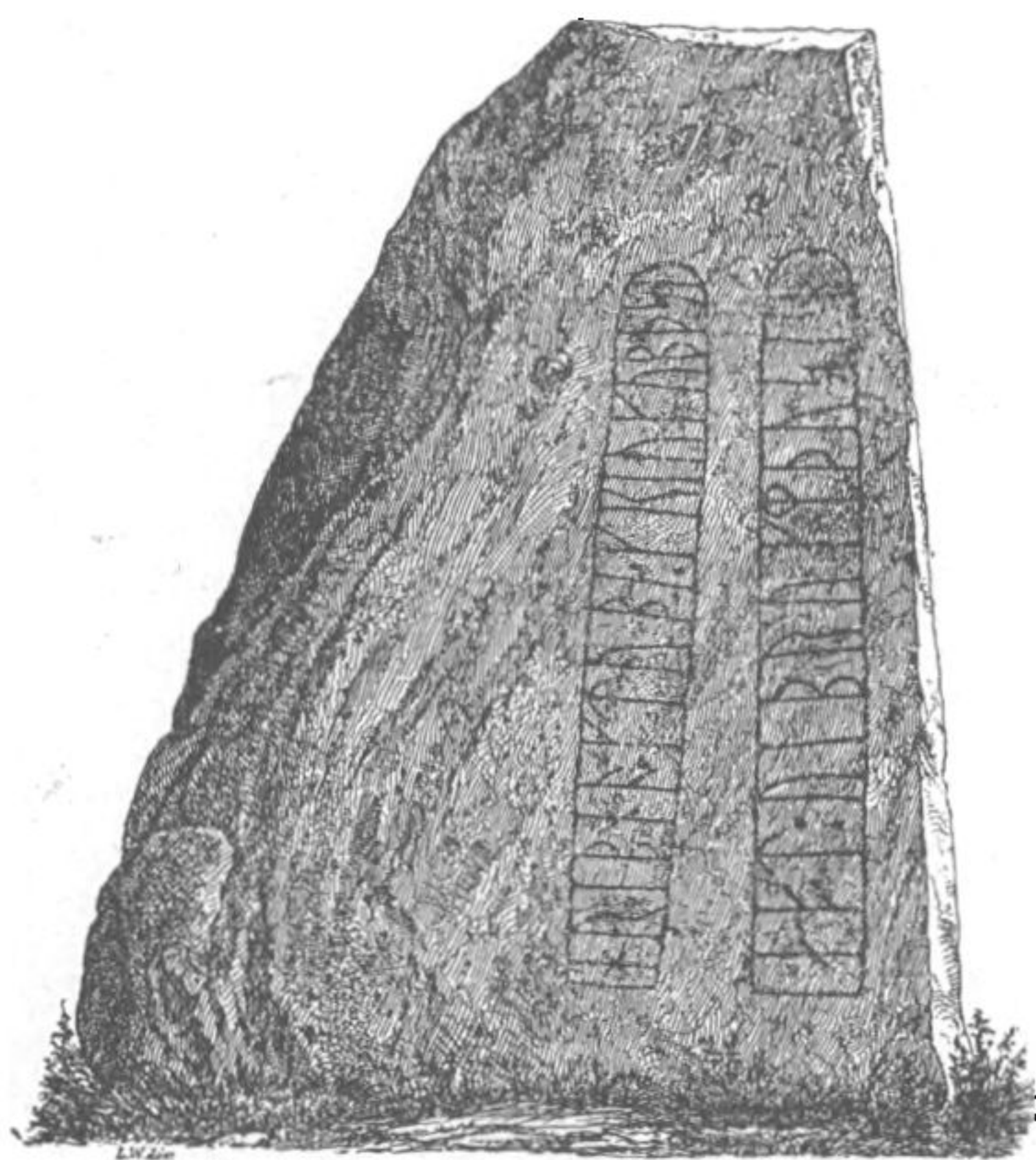
aft : uibrukmþusin

Den rimeligste tolkning heraf er vist Wimmers:

Hrævna lod opkaste denne stenhøj.

efter Viborg sin moder.

Det er sjældent, at en kvinde rejser mindsten efter sin moder. Fra Danmark kendes kun et eksempel til, den større Sønder-Vissing-sten, som er rejst af Harald Blåtands dronning over hendes moder. Men der er selvfølgelig ikke noget i vejen for, at andre end dronningemødre kunde nyde en sådan ære, selv om der er grund til at tro, at de to kvinder på Bække-stenen ikke har været af ringe slægt.

Den mindre Bække-sten.

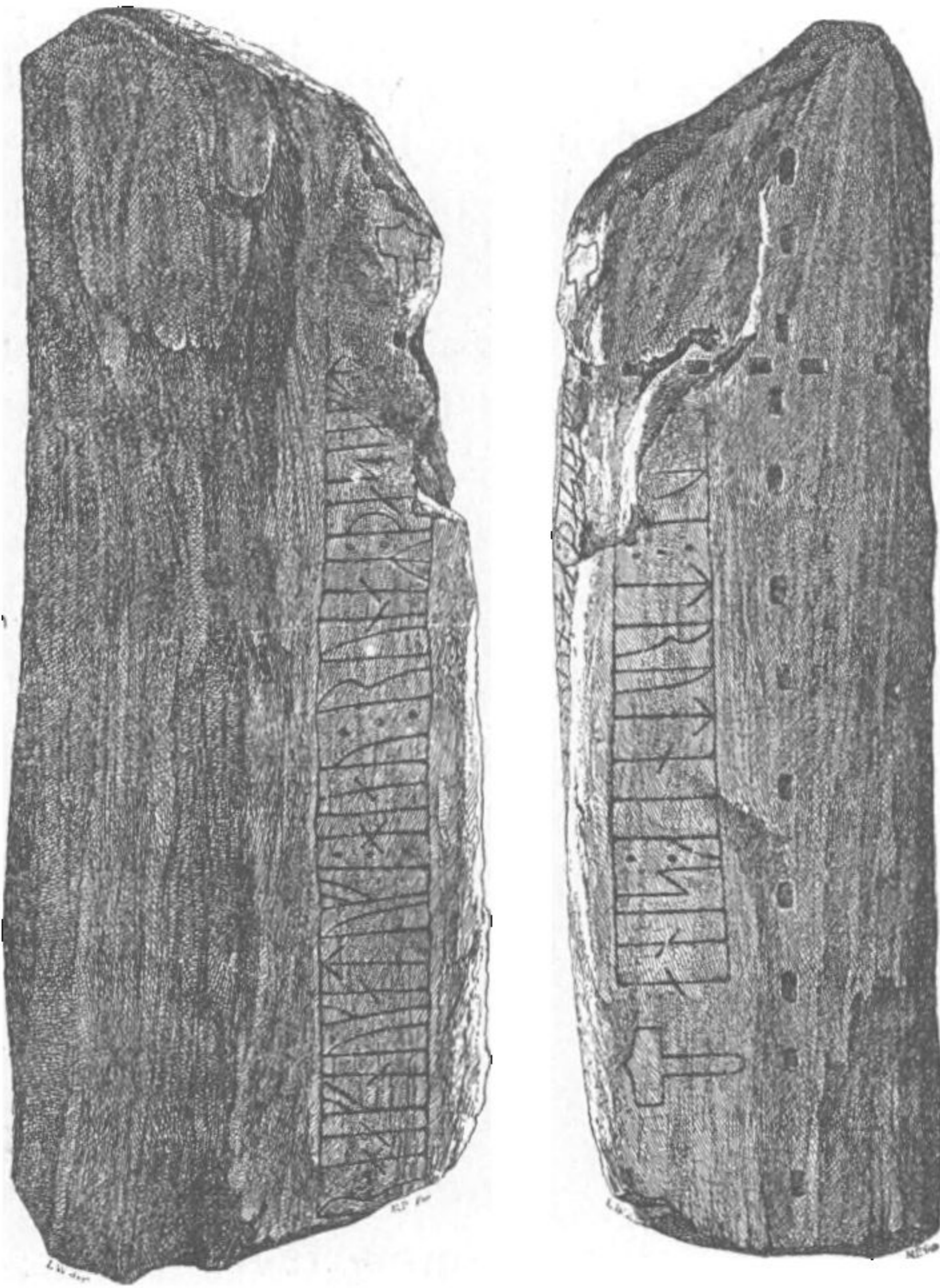
Hvorfor er indskriften forkortet på så voldsom en måde? Der kunde godt på den flade, som er beskrevet, have været plads til de fuldt udskrevne ord. Stenens form viser, at den engang må have været både højere og bredere. Den har ikke lidt noget tab siden fundet, næppe heller i de sidste århundreder, men om spaltningen er sket før eller efter ristningen, kan intet menneske vide, og der er mulighed for, at der kan have stået endnu en linie til højre for de to bevarede, men om denne mulige linies indhold kan vi heller ikke vide noget. Det kan have været en ros over moderen eller en sikringsformel — hvis der har været noget. Men selv uden denne antagelse var der plads nok; runerne i anden linie, som er den længste, står så vidt fra hinanden, at den kun har 15 runer mod den førstes 21 (16 tegn mod 23). Hans Brix har nylig gjort opmærksom på, at indskriften, som den er, har 36 runer, og det bliver datterens og moderens navne (12 runer) + 24

andre. Men 24 er tallet på runerne i den oprindelige runerække, og dette antal vedblev at have tryllekraft, også i den yngre runerækkes tid, ved siden af dennes tal: 16. Dette tal fås ved at tælle selvlydstegnene + de to *n* (hvad Brix kalder *niua*-runerne), medens fordelingen med 6 *i*, 6 *u* og 4 andre *niua*-runer minder om den på den ældgamle Snoldelev-sten med 7 *a*, 7 *u* og 2 andre selvlydstegn. Skulde da udskydningen af 9 runer være foretaget for at få disse magiske tal? Ja, det er den mening, prof. Brix har udtalt, og det giver jo en forklaring, som ellers i høj grad savnes. Den mindre Bækkesten er formodentlig den ældste runesten i Ribe amt, omtrent jævnaldrende med den fynske Glavendup-sten og de sjællandske stene fra Tryggevælde og Gørlev.

Den store Bækkesten (ved kirken), Læborg-stenen og Horne-stenen (nu i Nørholms have) hører sammen, idet den samme mand har været med ved deres ristning og med nogen grund kan antages at være den egentlige runemester.

Læborg-stenen ligger nu på Læborg kirkegård, men for godt hundrede år siden (i det mindste til 1821) lå den i et hul noget nord for kirken sammen med en vældig stenblok og et ret anseligt frasprængt stykke af samme sjældne granit som runestenen. Hvis disse sten — hvad der er grund til at tro — en gang har udgjort én stenmasse, skyldes sprængningen af denne sikkert naturkræfterne, og den er måske foregået, inden runerne blev huggede. Dette er dog ikke sikkert. Efter at runerne var indhuggede, er nemlig en større splint sprængt fra, som er blevet brugt ved opførelsen af stendiget omkring Læborg kirkegård, rimeligvis i middelalderen. Den blev fundet 1888, da en del af kirkegårdsdiget måtte sættes om, og stensætteren genkendte den på farven som en del af runestenen, inden han havde

Læborg-stenen.

set runerne. Efter at denne flis var sprængt fra (ved menneskehånd eller frost) har man prøvet på at kløve runestenen ved en række kilehuller på langs og tværs, som danner et kors på den ene langside. Forsøget er dog opgivet, formodentlig fordi stenen var uregelmæssig i bruddet. At kløvningsforsøget er senere end flisens fraspængning, ser man deraf, at et af kilehullerne findes under flisen. Da Ole Worm på Christian IV.s tid lod stenen aftegne, var kilehullerne så gamle, at han troede, de skulde forestille det kristne kors. Om denne sten nogensinde har været rejst, er uvist. At den har været længere, end den er (og var på Worms tid), er

sikkert, da noget af rammestregen og det første *r* i første linie er slået af, og så kan den også have været så meget længere, at den kan have haft en del i jorden og alligevel hele indskriften over jorden. Men hvad der taler imod denne antagelse, er, at den, så længe den har været kendt, har ligget sammen med de andre stykker af samme vældige stenblok. Havde den været rejst, var den vel blevet flyttet hen til gravhøjen eller et andet mindested. Hvis indskriften fra først af er hugget på ryggen af den vældige jordfaste sten ved kongevejen mellem Viborg og Jælling på den ene og Slesvig og Ribe på den anden side, og sprængningen af denne klippeblok først er foregået senere, så forklares fundforholdene langt lettere, end hvis man tænker sig stenen rejst.

Måske også indskriften bliver lettere at forstå under den forudsætning. Den er klar på alle punkter og lyder

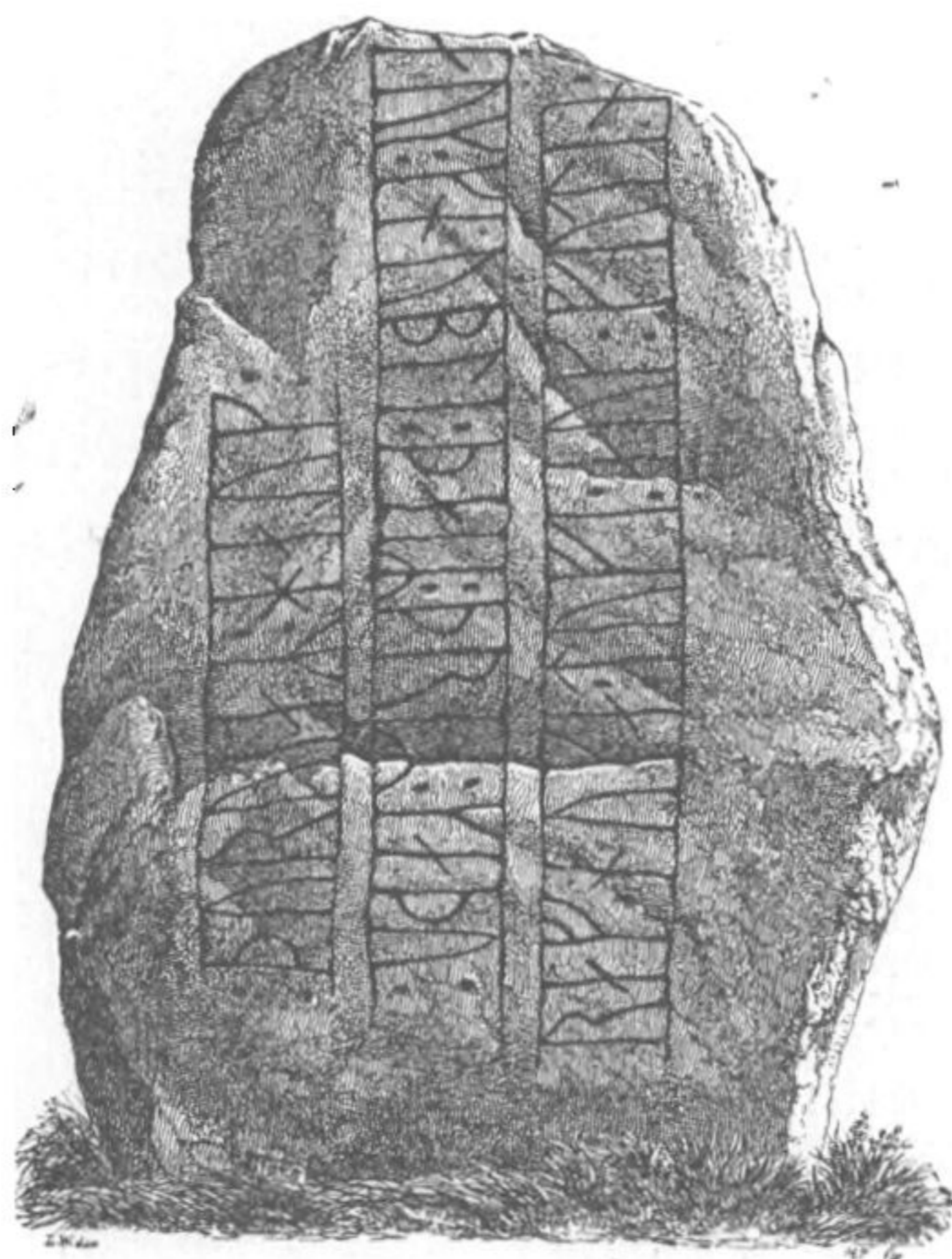
**rhafnukatufi ; hiau ; runar : þasi aft (hammertegn)
þurui ; trutnik : sina (hammertegn)**

Ligefrem oversat bliver dette: *Ravnunge-Tue hug disse runer efter Thyre sin dronning*. Det lyder ikke blot forståeligt, men også historisk. Det ligger unægtelig nær, især da alle runeforskere er enige om, at stenen er jævnaldrende med Jælling-stenene, at tro, at Thyre er den samme som kong Gorms dronning, og dette var også en almindelig mening, indtil Wimmer i 1876 afgjort gik imod den. Han påviser først, at *drotten* og *dronning* ikke er ensbetydende med *konge* og *kongehustru*, men har en mere omfattende betydning. På den fynske Glavendrup-sten kaldes den afdøde gode (offerpræst) af runemesteren Sote »*sin drotten*«, og på Island, hvor der ingen konge var, bruger loven ordene: *drotten* og *drotning* i betydningen: husets herre og frue. At

ordet *dronning* også kan betyde kongehustru, nægter Wimmer naturligvis ikke, men den antagelse, at Læborg-stenens Thyre er Thyre Danebod »vilde dog ikke alene høre til de allerdristigste og aldeles ubesvislige hypoteser, men også være i højeste grad usandsynlig.« Wimmer formoder, at indskriftens Thyre »har været en mægtig og anset kvinde, efter hvem de tre mænd, hvis navne vi læser på Bække-stenen, har rejst en høj.... Bække- og Læborg-stenen i forening med højen og måske endnu en stenkreds, der forbandt det hele, kan have udgjort et stort og anseligt mindesmærke efter Tyre.« Så er senere Bække-stenen ført til den nærliggende kirke i Bække for at bruges i kirkegårdsdiget, medens man ikke har magtet at flytte den vældige Læborg-sten.

Det forekommer mig, at Wimmers forklaring er betydelig usandsynligere end den gamle. At omtale Bække kirke som *nærliggende*, samtidig med at Jællings afstand af flere mil stærkt fremhæves, er en noget letsindig omgang med geografiske kendsgerninger. Et menneske kunde i gamle tider langt lettere komme fra Læborg til Jælling end en sten fra Læborg til Bække. Der var desuden nok af sten betydelig nærmere ved Bække kirke, og vejen fra Læborg til Bække er ikke jævn. Hele den tanke ser ganske umulig ud. Bække-stenen kan ikke have stået lige nord for Læborg kirke. Den må have stået nær ved Bække kirke, ellers havde man ikke flyttet den ind i kirkegårdsdiget.

Men dernæst har Johannes Steenstrup i 1927 gjort opmærksom på, at ordet *dronning*, den eneste gang det ellers forekommer på en dansk runesten (Ravnkilde-st. I), vist betyder netop *kongehustru*. Det kan også mærkes, at *drotten* på danske runestene (foruden om Vorherre) kun bruges om høvdinger af en sådan anseelse, at de

Den større Bække-sten.

holder hird. Og der er heller ikke noget, der taler imod, at *dronning* kan have fået den særlige betydning *kongehustru*, uden at *drotten* behøvede at få samme udvikling, da vi på dansk intet andet ord har for den nuværende betydning af ordet (modsat tysk *königin*). Jeg vil derfor foreløbig gå ud fra, at der kan være tale om netop *dronning Thyre*, for så at vende til bage til spørgsmålet, når vi har gennemgået den næste runeindskrift, den på den større runesten i Bække ved kirken.

Den større Bække-sten blev funden 1807 i kirkegårdsdiget. Allerede 12. avg. 1811 blev både den og Læborgstenen aftegnede af den vandrende antikvar Arendt. 1858 blev den opstillet i krogen mellem våbenhuset og kirken. Nu står den på en lille opkastet høj mellem kirkegården og vejen.

Dens indskrift er i alle henseender let at læse og tyde. Den lyder:

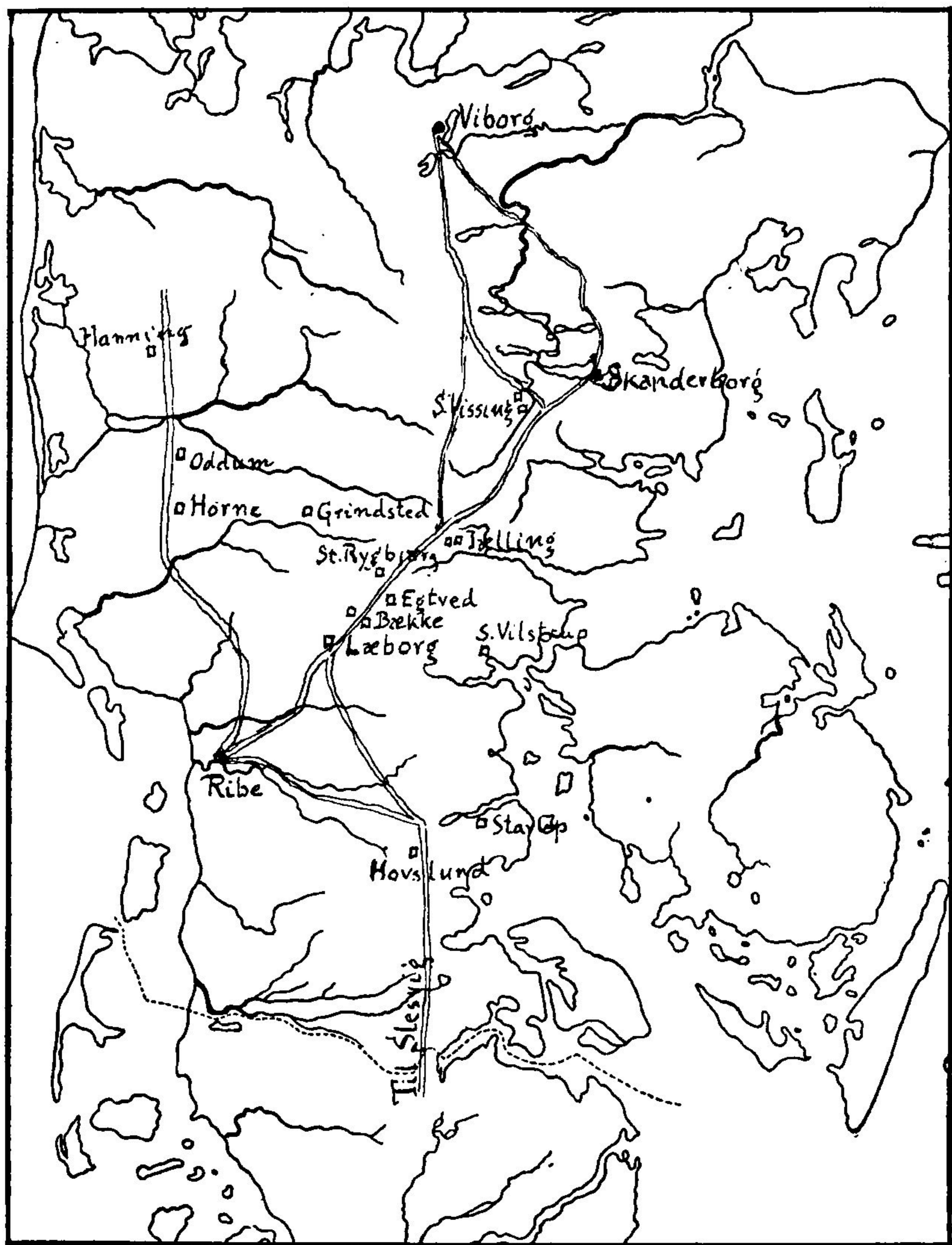
**rafnuka : tufi : auk : futin [:]
 auk : knubli : þair : þrir : kaþu :
 : þuruiar : hauk :**

Ravnunge-Tue og Funden og Gnyple, de tre gjorde Thyres høj.

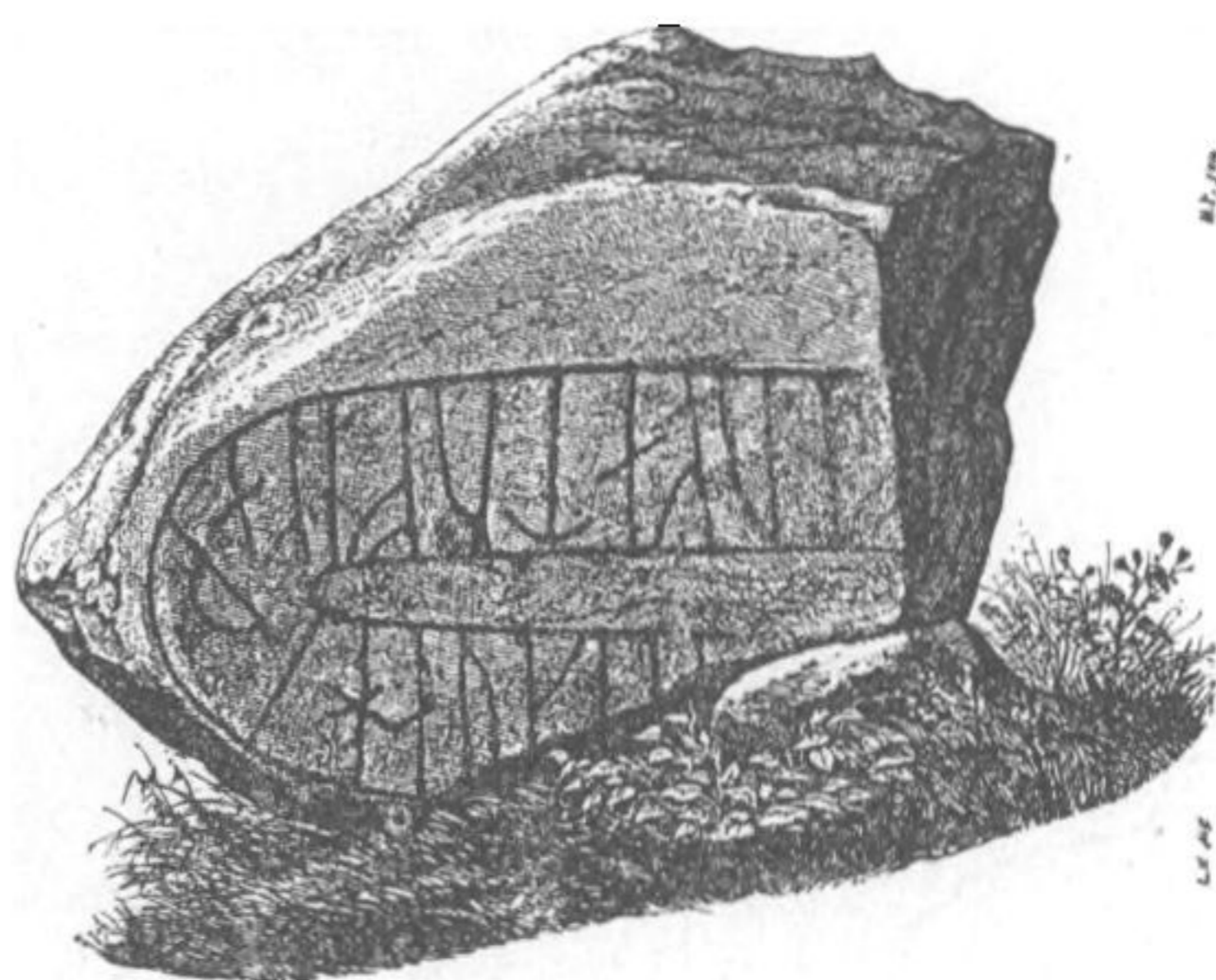
Vi finder utvivlsomt, trods staveforskellen, her de to personer på Læborg-stenen igen. Det er da også alle enige om. Men her nævnes tillige to andre mænd, som siges sammen med Ravnunge-Tue at have «gjort Thyres høj». Hvis dette læses uden forudsætning, må man give Wimmer ret i, at det naturligst forstås sådan, at den høj, der nævnes, har været samme sted som stenen. Men hin tids mennesker læste ikke uden forudsætning. Et sagn, som fortælles i Jyske Krønike, siger, at den store sten, som Harald Blåtand vilde slæbe til Jælling, lå på Bække mark (altså flere mil fra Jælling). I Bække har man altså endnu sent i middelalderen vidst nogen besked om det store kongemindesmærke i Jælling, og langt mere har man da i samtiden. Og så har det utvivlsomt ligget læserne af runestenen nær at tænke på Jælling-højen, når de læste »Thyres høj«. Jeg kan heller ikke se nogen modsætning mellem denne indskrift og den på den lille Jælling-sten: *Gorm konge gjorde dette mindesmærke efter Thyre sin kone, Danmarks bod.* At kong Gorm ikke egenhændig har opkastet den vældige gravhøj, er en selvfølge; det har de tre mænd på Bække-stenen heller ikke. Gorm har naturligvis tilsagt nogle af egnens mægtige, måske brydterne på dronningens gods, og de har så ladet bønder og trælle udføre arbejdet. Har der været en særlig runekyndig mand mellem dem, har han vel påtaget sig udarbejdelsen af indskriften. Prof. Hans Brix finder en

ejendommelig overensstemmelse mellem indskrifterne på den mindre Jællingsten og den større Bækkesten. Jeg skal ikke vove at afgøre, i hvor høj grad hans teori slår til; men det skulde ikke forundre mig, om det med tiden kan fastslås, at Ravnunge-Tues kridt eller mejsel har været i arbejde på Jællingstenen.

For at forstå disse to indskrifter må vi vist lægge mærke til, at de ligger *ved vejen*. Fra Viborg fører en gammel vej mellem Vedsø og Hald sø vesten om Hingesø og Silkeborg og Salten langsøer til Sønder Vissing. Over Vorvad eller Bredsten bro får den forbindelse med vejen fra Skanderborg til Jælling, hvorfra den fortsætter over Randbøl og Bække til Læborg. Her deler den sig og går dels over Vejen, Skodborg, Oksenvad og Tørning til Oksevejen til Slesvig. i Vedsted sogn, dels over Hulvad til Foldingbro og Ribe. Ved denne gamle forbindelse mellem halvøens to hovedting, Viborg og Urnehoved, og samtidig vej til havnene Ribe og Slesvig, har vi en række runestene, to i S. Vissing, to i Jælling, en i Randbøl, en i Egtved, to i Bække, en i Læborg og en ved Immervad (Hovslund). I Valdemarstiden lå der krongods to steder på denne vej, Nim (med Østbirk) og Jælling, men der kan have været mere. *Tule bryde* i Randbøl kan have været kongelig godsforvalter (ligesom den bryde, der har givet krongodset Brøns navn). Har godset langs vejen fra Jælling sønderpå været tilagt dronning Tyre, er det ikke så underligt, om hendes mænd har sat hende og deres deltagelse i Jællinghøjens rejsning synlige minder. Og til et sådant minde kunde den kønne sten ved Bække kirke vel nok passe, men også ryggen af den vældige blok, som lå lige ved vejen nord for Læborg. Her har vel Ravnunge-Tue selv boet, og de andre længere nord på (i Bække og Randbøl?). I fællesskab har de rejst stenen midtvejs imel-

Kort over hæveje og runestene i Syddjylland.

Horne-stenen.

lem dem, men den store blok har givet runemesteren anledning til at hylde sin afdøde dronning endnu en gang. Endnu for få år siden så man tydeligt fra vejen de store stene i gruben, hvor runestenen engang også lå. Den må, hvad enten den har været rejst eller ej, have været noget, de vejfarende ikke overså, heller ikke kongens følge, som ofte kom denne vej.

Netop disse to mindesmærkers beliggenhed ved kongevejen bidrager til at forklare, at de er blevet til. De står der, ligesom frihedsstøtten står på Frederik den sjætes vej til og fra det kære Frederiksberg slot.

Horne-stenen er desværre kun et brudstykke. At det skyldes Ravnunge-Tue fremgår af den rest af hans navn, der er bevaret; desuden minder udeladelsen af *r* i *gjorde* om den samme fejl på Bække-stenen. Erik Moltke foreslår at udfylde indskriften:

[ra]fnukatufi kaþi hauk þ[uruiar]

Ravnunge-Tue gjorde Tyres høj.

Udfyldningen kan være rigtig; den giver ialfald omtrent samme grundlinie for bægge indskriftens ender. Dersom den godkendes, bliver den en yderligere støtte for den opfattelse af Bække- og Læborg-stenene, vi har

Grindsted-stenen.

set i det foregående. Horne-stenen, som på Worms tid sad i Horne kirkegårdsdige, hvorfra den 1872 blev flyttet til Nørholms have, har da været rejst ved den vestre hovedvej, hvis forløb længere nord på er angivet ved runestenene i Oddum og Hanning.

Den runesten i Ribe amt, som i alder kommer disse tre nærmest, er det i 1925 fundne brudstykke i Grindsted. Runestenen er i sin tid hugget itu for at bruges i kirkens grund, og den er vist også noget jævnet for at passe bedre. Den bevarede del er 71 cm lang, godt 40 cm bred på det bredeste sted; den højeste rune (u i uft) er 12 cm høj. Den bevarede del af indskriften lyder:

[þans]i · uft : kunar · tri[k : harþa : kuþan :]

(N.N. satte denne sten) efter Gunnar, (en fortræffelig) mand (»dreng«).

Rejserens navn er altså borte; til gengæld får vi den dødes navn, Gunnar, og den oplysning, at han snarere har været krigsmand end bonde. Dette ligger nemlig i

ordet *dreng*, medens de statsborgerlige egenskaber samles i ordet »thegn«, som vi også ofte træffer på vore runestene. Det er ret overraskende at træffe den ros midt inde på heden, men enestående er det ikke, da den også stod på bægge Hjærmindstenene (måske forklaringen er, at Hjærmind ligesom Grindsted ligger ved et anseeligt åløb).

Stenen er en af de få kendte sydjyske, som ikke har været rejst nær ved en hovedvej (de andre undtagelser er Sdr. Vilstrup- og Starupstenene).

Fra middelalderen findes forholdsvis flere runeindskrifter i amtet.

Den anseligste af disse er den smukke sten i Føvling, som på Worm tid lå på kirkegården, men omkring 1850

Føvling-stenen.

blev flyttet ind i våbenhuset. Den ligner en gammel runesten af udseende, men indskriften er:

: Asbiarn (h)ic : langsum : kubaþ : in : kristo : rekuiæscæns.

Det er et latinsk vers: *Her hviler (provst?) Æsbern Langsum i Kristus.*

Vi ved, at en provst Langsing omkring ved år 1200 ejede jordegods i nabosognet Folding, og det kan godt være ham, stenen er rejst over. Verset er ganske af samme art som det på kanniken Attos mindsten i Vestervig (død 4. avg. 1217).

Noget yngre var vist amtets anden runeligsten i Vamdrup, som blev indsendt til København c. 1655 og forsvandt efter ildebranden 1728. Efter Worm skal den have haft indskriften:

hæræ : ligær : (thruæt?) æbissun:

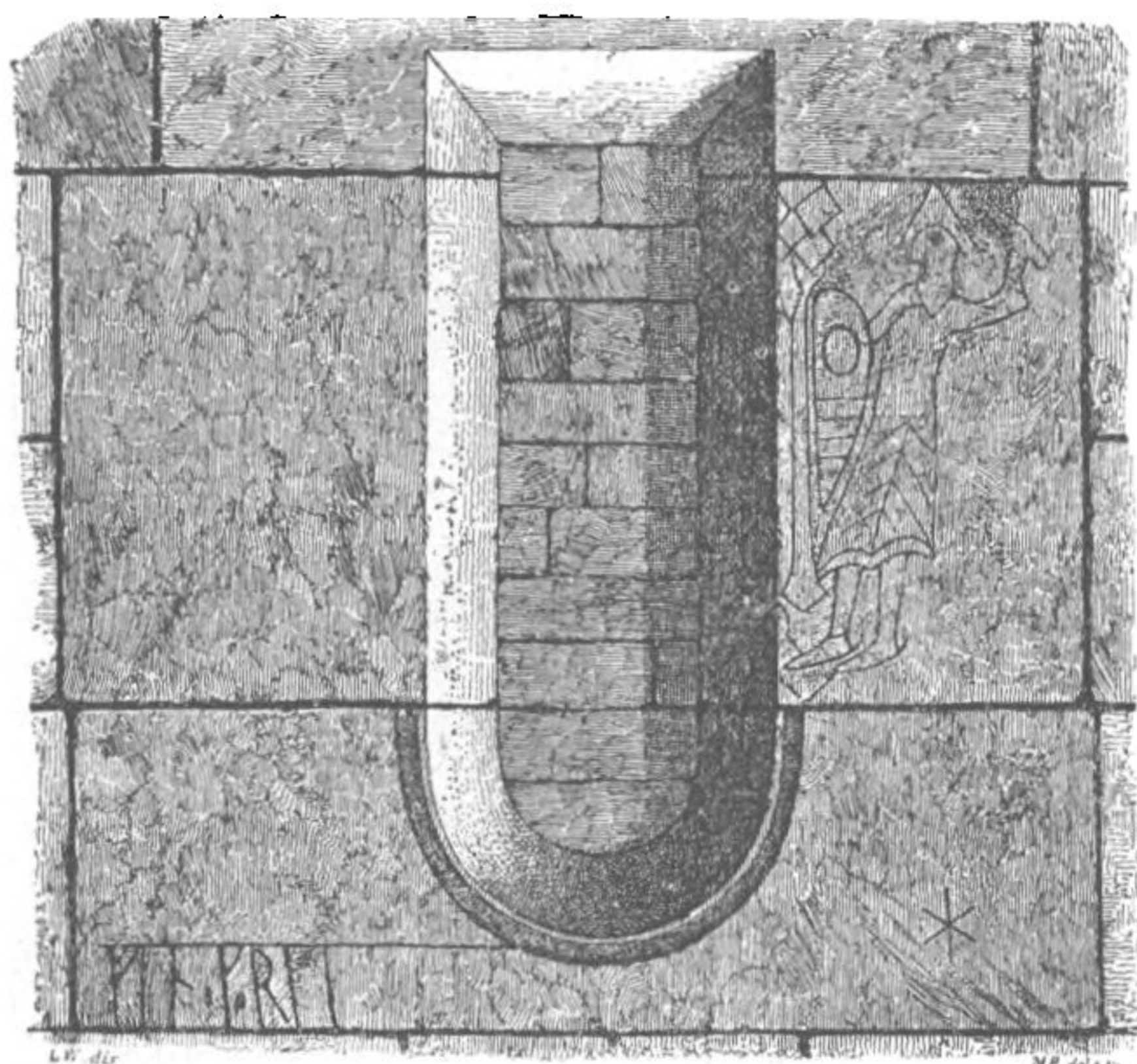
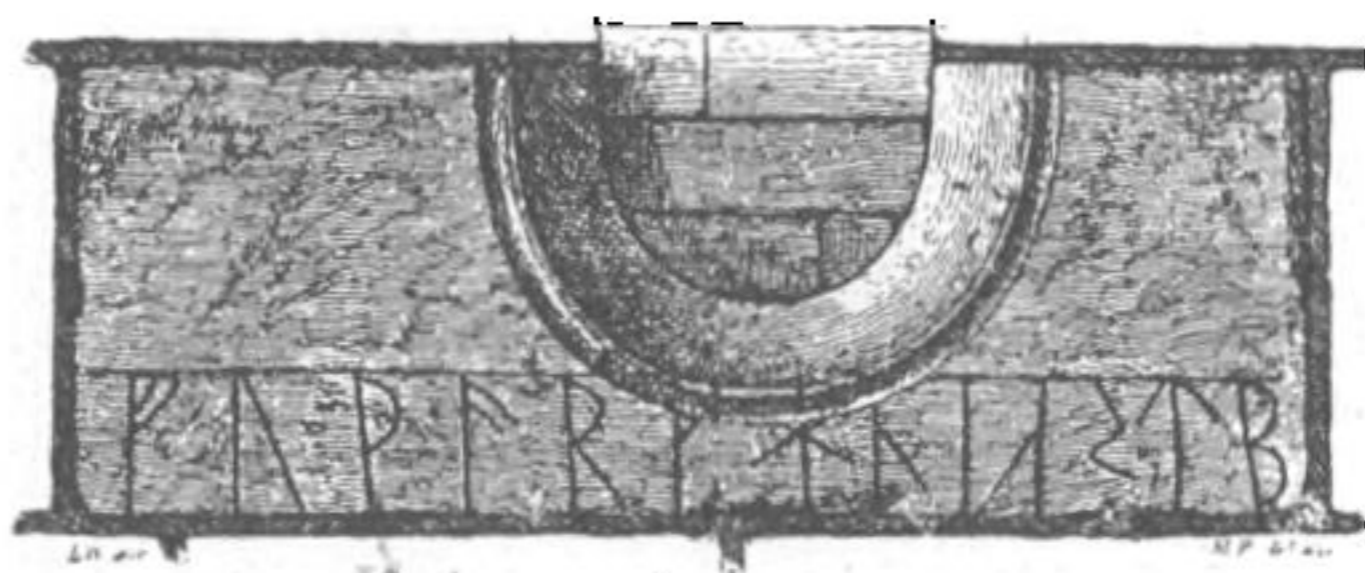
men døbenavnet er meget usikkert og fadersnavnet ikke helt sikkert. Sproget synes at tilhøre det 13. årh.

Den anden Vamdrup-sten, som også er forsvunden (men ikke i København) bar billedet af et Guds lam og den dertil svarende latinske indskrift:

a(g)nus · dei.

Om det næsten ulæselige og helt uforståelige brudstykke fra Brøndum præstegård, som først i 1890'erne blev indsendt til Nationalmuseet, er af en ligsten, er det næppe muligt at afgøre. Snarest ser det ud til at være tildannet til bygningsbrug.

Bygningssten i kirkerne bærer ikke så sjælden runeindskrifter. På Åstrup kirke er der to, bægge på buersten over vinduer, og bægge indhuggede langs den lige overkant, sådan at de nu vender toppen af runerne nedad. De er med andre ord huggede, mens stenene lå på jorden, måske blot til fornøjelse for stenhuggeren. På

Åstrup-stenene.

den ene har han, så langt som pladsen slog til, indhugget den yngre runerække:

f u þ o r k h n i a s t b

På den anden er kun begyndt

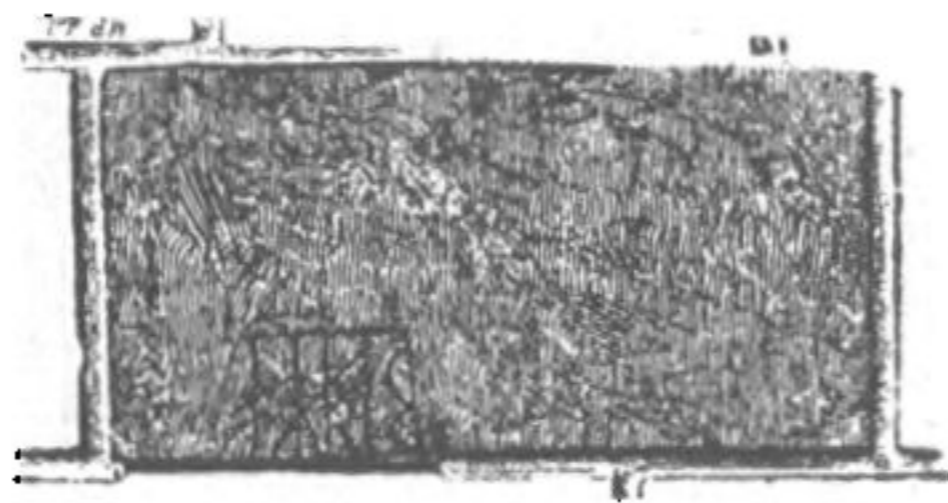
fin · krii,

måske begyndelsen til et navn, og i et andet hjørne en h-rune, eller måske snarere en stjerne.

På Al kirke, under et af vinduerne, ser man øverst i randen af en sten:

blomæ;

og i den gamle kirke i Holsted sad en granitsten, som

Ål-stenen.

nu er indmuret i den ny kirkes østgavl oven over »Bjøvlund Trolde«, med runerne

tuki.

Bægge indskrifterne er formodentlig mandsnavne, og man mener, at det er navnet på bygmesteren, som er foreviget, men egentlig kan det lige så godt være navnet på en anden.

Sammen med disse indskrifter på kirkernes granitkvadre, som vel stammer fra det 12. årh., nævnes naturligt indskriften på Brøndum kirkes døbefont. De gamle granitfonter er jo i reglen lige gamle med kirkerne, og ikke så få har runeindskrift. På den i Brøndum står oven på randen, korsvis overfor hinanden

+ a + s + æ + r,

som kan være mansnavnet *Asser*.

Endnu en sten med runer kendes fra amtet, men den er i enhver henseende mystisk. Det er muligvis et vievandskar, eller et søjlehoved, der er omdannet til håndkværn. Nationalmuseet har købt Stenen i Darum 1911. Stenen måler omtr. 25 cm på hver led, og på to af sidefladerne findes en del runer, men de ser nærmest ud til at være engelske. Hvor stenen oprindeligt stammer fra, er der ingen, der ved.

I 1908 fandt man den første af en ny art runeristninger i Danmark (fra Gotland har man kendt dem længe), nemlig indridsninger i kalkpudset, vist altid ind-

ridsede (med en spids pind ell. lign.), inden pudset endnu var stivnet. Nu kender man sådanne kalkristninger fra en skånsk, tre sjællandske og to jyske kirker. De er i reglen uden tilknytning til kirken, undertiden ondskabsfulde udtalelser om personer eller lign. Vi har — eller måske rettere har haft — en sådan også i Ribe amt, i Ål kirke, over kvindestolene, men den er — vist umiddelbart efter fundet — overkalket og vistnok ikke til at tyde. Hvis den var blevet undersøgt inden overkalkningen, kunde den måske have været læst; men om læsningen vilde have været til opbyggelse er tvivlsomt. Den er måske samtidig med den udvendig på sydvæggen, men kan også være senere.

Og hermed er vi nået igennem, hvad der kendes af runefund fra Ribe amt. Amtet hører ikke til de runerigeste, men på to punkter, brakteaterne og Ravnunge-Tues stene, har det dog noget ejendommeligt at fremvise. Den mindre Bækkesten med sine to kæmpehøje er en gruppe, der er ret enestående. Og af indskrifter på kirkekvadre er der forholdsvis mange. Hertil kommer så Føvlingstenen, som næst efter Absalons mindesten ved Åsum kirke i Skåne er den anseligste af de rejste stene fra middelalderen. Alt i alt kan man ikke sige, at Ribe amt er særlig småt stillet med hensyn til runeindskrifter.

Med hensyn til ordet dronning og til kongevejen gennem Jylland henvises til Johs. Steenstrups og Hugo Matthiessens afhandlinger i »Festskrift til Kristian Erslev«, 1927 (og »Fra Ribe Amt«, 1920). Billederne af Runestenene er lånte fra Lis Jacobsens håndudgave af Wimmers runeværk med undtagelse af Grindstedstenen, som er gengivet efter et retusjeret fotografi af forf. Brakteaterne er gengivet efter Stephens': Old Northern Runic Monuments.